

Terminologie van de blokfluit

Over blokfluiten en enkele misverstanden rond de terminologie

De term 'blokfluit' is in Nederland nog niet zo oud en duikt pas op bij de herontdekking (eerst in Engeland en Duitsland) van het instrument in het begin van de 20e eeuw. Daarvoor werd wel gesproken van de 'vlakfluit', 'bek- of snavelfluit' (van het Franse *flûte à bec*) en in de 17e en 18e eeuw van de 'gemene fluit' (gewone fluit), 'fluit does' (van het Franse *flûte douce*, = zachte fluit), 'handfluit' (voor de sopraanblokfluit) of 'basfluit' (basblokfluit). Overigens is de indeling van de blokfluiten in sopranino, sopraan, alt, tenor en bas en grootbas ook vrij recent. In de baroktijd zijn er in Nederland meldingen van instrumenten als bijv. de 'octaaffluit' (sopraninoblokfluit), 'discantfluit' (sopraan), 'kwintfluit' (tenor) en 'sextfluit' (blokfluit met de grondtoon d).

In het Engels heeft men het over de 'recorder' (descant recorder = sopraan, treble = alt) en wordt met 'flute' (bijna) altijd de dwarsfluit bedoeld. Maar je vond en vind ook in de Engelstalige gebieden instrumenten als 'voice flute' (tenorblokfluit in d), 'sixth flute' (sopraan in d) en 'fourth flute' (een kwart hoger dan een blokfluit in f, dus in bes). Deze en andere afwijkende groottes ('liggingen') van de blokfluit worden tegenwoordig weer door verschillende bouwers gemaakt, heel simpel omdat er muziek voor geschreven is!

Er bestaan ééndelige blokfluiten (vaak kopieën van instrumenten uit de 16e en 17e eeuw) en meerdelige blokfluiten. Bij de driedelige blokfluiten onderscheiden we kop, middendeel en voet. Bij tweedelige blokfluiten vormen middendeel en voet één geheel. Bij deze tweedelige blokfluiten heeft het middendeel bovenaan een 'tap' (in het Engels: *tenon*), die schuift in de 'tapholte' (Engels: *socket*) van de kop. Bij driedelige blokfluiten heeft het middendeel onderaan ook een tap, die schuift in de tapholte van het voetje. De termen 'tap' en 'tapholte' zorgen nog wel eens voor verwarring, omdat sommige mensen de tapholte ook wel met tap aanduiden. Tappen zijn voorzien van een wikkeling (van garen) of een voering van kurk.

De vingergaten op een blokfluit zijn als volgt genummerd: het duimgat met 0, de gaten aan de voorkant van het middendeel met 1 tot en met 6, van het voetje met 7. Maar let op: in sommige oude literatuur (Hotteterre: *Principes de la Flûte*) zijn de vingergaten van 1 tot en met 8 genummerd.

De holle binnenkant van de blokfluitdelen noemen we de 'boring'. Helaas wordt deze laatste term vaak gebruikt om het systeem van vingergrepen van de blokfluit aan te duiden ('Duitse boring' of 'Engelse boring'). Hieraan gekoppeld een ander misverstand, dat blokfluiten waarbij alle gaten enkel zijn geboord volgens de Duitse grepen zouden moeten worden gespeeld, en die waar de onderste twee gaten dubbelgeboord zijn, volgens de Engelse grepen. Deze laatste worden ook wel Dolmetsch-grepen genoemd (naar de Engelse herontdekker van de blokfluit), of 'moderne barok-grepen'. Dubbelgeboorde vingergaten - die slechts van een handjevol historische instrumenten bekend zijn - kun je zowel op blokfluiten met de Duitse als Engelse grepen aantreffen. Om deze instrumenten te onderscheiden moet je kijken naar de vingergaten 4 en 5: bij blokfluiten met de Duitse grepen is gat 4 altijd groter dan gat 5, bij die met Engelse grepen is dat net andersom. Maar let op: bij historische blokfluiten, zowel uit de renaissance als barok, moeten vaak grepen worden gebruikt die afwijken van wat wij kennen als Duitse of Engelse grepen.

Op historische blokfluiten en hun kopieën zijn de vingergaten vaak ondersneden, dat wil zeggen dat ze inwendig groter zijn dan aan de buitenkant van het instrument.

Over de toonvorming van de blokfluit

Bovenin de kop van de blokfluit - sommige mensen spreken van het 'mondstuk' - vinden we de kernspleet of windkanaal. Hierdoor blazen we de lucht die terecht in het venster of opsnode en die daar tegen of langs de scherpe rand van het labium stroomt. Hierdoor ontstaan luchtwerve-

lingen die in de boring van de blokfluit een vast patroon aannemen: er ontwikkelt zich een staande trilling met 'knopen' en 'buiken'. Deze staande trilling staat energie af aan de lucht buiten de fluit, zodat een lopende geluidsgolf ontstaat die ons oor bereikt. Door vingergaten te openen en onze ademdruk aan te passen kunnen we de plaats in de boring van die knopen en buiken van de trillingen wijzigen, waardoor de golflengte en frequentie zich wijzigt en de toonhoogte verandert.

De kwaliteit van de klank van de blokfluit hangt in hoge mate af van de vormgeving en afwerking van kernspleet, blok, opsnede en labium. Beschadigingen of het ophopen van vuil in dit gebied kan leiden tot sterke achteruitgang van de kwaliteit van de klank en het slechter aanspreken van tonen. Het is belangrijk dat een nieuwe blokfluit voorzichtig wordt ingespeeld, opdat het hout zich kan aanpassen aan het vochtiger en warmer worden. Ook een oudere blokfluit, die een tijdlang niet is gebruikt, moet je in het begin weer voor kortere periodes blazen en na elke speelbeurt weer goed laten drogen.

Blokfluitproblemen

1- Heesheid. Dit heeft vrijwel altijd te maken met condensvocht in de kernspleet. Dit vocht ontstaat altijd bij het spelen, maar geeft weinig problemen wanneer het een dunne film over de blokbaan of het dak van de kernspleet vormt. Bij een vuile of vette spleet, of wanneer de kop van de blokfluit onvoldoende is warm geblazen, of ook bij een te smalle of onregelmatig gevormde kernspleet kan de condens zich als druppels ophopen. Remedie: warm blazen van de blokfluit, ontvetten van de kernspleet (met een anti-condensmiddel) of anders een servicebeurt bij een fluitenbouwer of -reparateur.

2- Tonen die niet aanspreken. Vaak gaat het daarbij om 'lastige tonen' als de cis3 of f3 op de altblokfluit. De oorzaken kunnen velerlei zijn: van een uitgesleten duimgat tot een te hoog blok. De fluitenbouwer zal vragen of de problemen er altijd zijn geweest, of van recenta datum zijn. Soms is de oplossing van het probleem simpel, maar vaak ook niet.

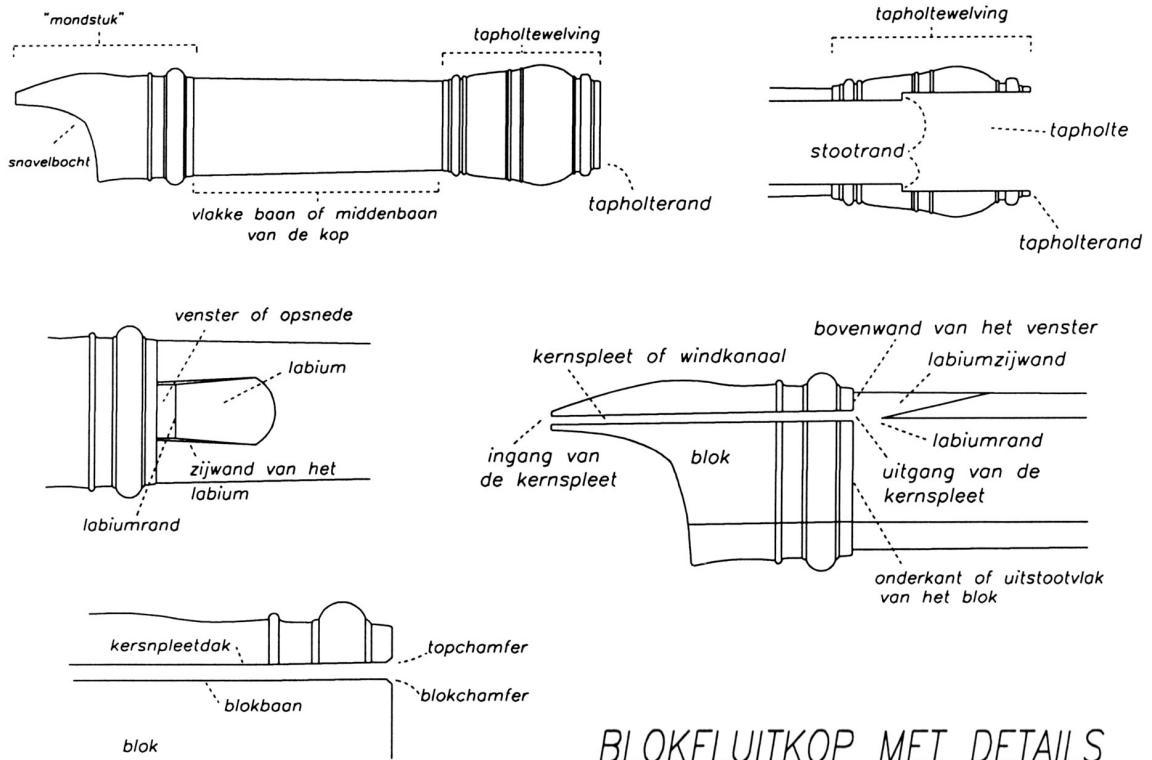
3- Onzuivere tonen. Soms kunnen onzuivere tonen worden bijgestemd door vingergaten bij te snijden, maar de oorzaak ligt eigenlijk steeds in onregelmatige krimp van de boring. Hinderlijk zijn octaafsprongen die te wijd (geworden) zijn, bijv. a1-a2 op de altblokfluit. Naruimen van de boring is iets wat jij bij vals geworden blokfluiten in de eerste plaats zou moeten doen, maar dat kan het beste door de bouwer van het instrument zelf gebeuren.

4- De blokfluit klinkt in zijn geheel te laag, of te hoog. Was dit altijd zo? Soms kan een midden-deel van een te lage blokfluit door een fluitenbouwer iets worden ingekort, maar vaak gaat dit ten koste van de zuiverheid of het aanspreken van de tonen. Een ervaren fluitenbouwer heeft nog een paar andere trucs om de stemming van een blokfluit aan te passen, maar steeds geldt dat het instrument er niet echt beter van wordt.

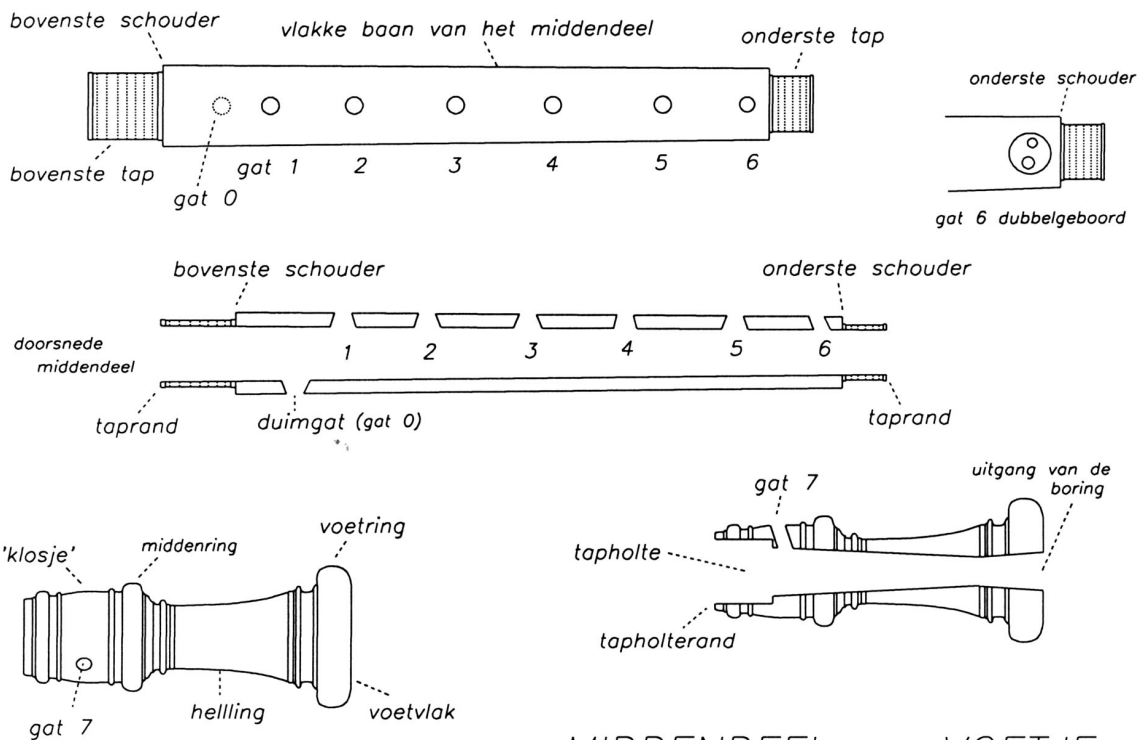
5- Tonen waarvan de klank slecht is ten opzichte van andere tonen. Dit is meestal een lastig probleem. Voorbeeld: bij een altblokfluit de lage g (g1) die sterk boventonig is, terwijl de a1 juist heel 'kaal' klinkt. Dit ligt meestal aan het ontwerp en de afwerking van de blokfluit. Dat geldt ook voor bijgeluiden als wolftonen, 'ritsels' en ruis die niet door heesheid wordt veroorzaakt. Het kost een fluitenbouwer veel tijd om de oorzaken van zulke problemen te achterhalen, en nog meer moeite om er iets aan te kunnen doen.

6- Scheuren. Bij scheuren gaat het om de plaats in de blokfluit waar de deze optreden. Bij een houtsoort als palissander met wat grotere houtvaten zijn scheuren vaak moeilijk te zien. Soms kunnen scheuren (goedkoop) worden verlijmd, vaak ook is een (duurdere) versteviging van het hout nodig met een ring van bijv. kunstivoor of metaal, zoals bij de tapholtes of in de omgeving van de kernspleet.

7- Schimmel. Een regelmatig voorkomend probleem, vooral in blokfluiten die van zachte houtsoorten zijn gemaakt. Soms zit de schimmel alleen in het oppervlakkige vuil in de kernspleet. Bestrijding en verwijdering van de schimmel is vaak wel mogelijk, maar het hout heeft vaak nogal te lijden gehad van de aantasting; bovendien kan de schimmel terugkeren.

BLOKFLUITKOP MET DETAILS

MIDDENDEEL en VOETJE